

doi <https://doi.org/10.18485/bratstvo.2024.28.3>
УДК 929:792.5 Пашћан Б.

Рад примљен: 15.8.2024.

Рад прихваћен: 18.9.2024.

Прегледни рад

СТО ГОДИНА ОД РОЂЕЊА БОРИСЛАВА ПАШЋАНА

Пре једног столећа, 11. јуна 1924. године, у Новом Саду је рођен диригент Борислав Пашћан, који је, лично и преко својих студената, дао значајан допринос развоју и међународној афирмацији наше музичке културе у другој половини 20. века. Изузетно образован и креативан човек, уметник невероватне радне енергије, од најранијег детињства посвећен музици сваким дамаром свога бића, у Опери и Балету Народног позоришта у Београду, и не само ту, остао је запамћен по свом темпераментном и сугестивном гесту, широком емотивном дијапазону и префињеној музикалности, због чега су његове представе и концерти били истински уметнички догађај, а сарадња с њим, нарочито за младе певаче, инструменталисте и диригенте – памћење за цео живот!

Детињство, школовање и уметничка каријера

Син Надежде и Светолика Пашћана-Којанова, нашег познатог диригента, композитора и музичког писца¹, Борислав Пашћан је до почетка

¹ Светолик Пашћан-Којанов (Петроварадин, 8. III 1892 – Београд, 16. VI 1971) студирао је дириговање, композицију и виолину (Вацлав Хумл) на загребачком Конзерваторијуму. Водећи бројне хорске ансамбле у Загребу, Новом Саду и Београду, током своје четрдесетпетогодишње диригентске делатности наступио је на више од 2000 концерата у земљи и иностранству (Чехословачка, Пољска, Мађарска, Румунија, Бугарска, Турска). Најзапаженије резултате постигао је са хоровима Женског музичког удружења из Новог Сада,

Другог светског рата живео у родном Новом Саду, где је одличним успехом завршио основну школу (1930–1934) и седам разреда гимназије. Осми разред гимназије похађао је и, такође, одличним успехом положио школске 1941/1942. године у Деветој мушкој реалној гимназији у Београду, у којој је, потом, од 25. јуна до 8. јула 1942. године полагао само писмени део Вишег течајног испита (Испит зрелости), зато што је према *Правилнику о Вишем течајном испиту* као одличан ученик био ослобођен усменог полагања испита. Испитни одбор ове гимназије издао му је 9. јула исте године Сведочанство о Вишем течајном испиту, дел. бр. 31/42, чији се препис налази у Архиву Народног позоришта у Београду, којим се „приправнику Пашћан С. Бориславу према показаном успеху на Вишем течајном испиту и годишњим оценама из најстаријих разреда гимназије – владање (5), веронаука (5), српскохрватскословеначки језик с књижевношћу (4), француски језик (4), немачки језик (4), латински језик (4), народна историја (5), општа историја са земљописом Југославије (5), природопис (4), физика (5), хемија (5), математика (5) и основи филозофије (5), признаје зрелост и спремност за факултетске студије на универзитетима и вишим стручним школама у Београду“.

На факултетске студије Борислав Пашћан се уписао после завршетка Другог светског рата и одслуженог војног рока, 1945. године, и то на Филозофски факултет у Београду, на коме је као апсолвент напустио даље студирање 1949. године. Истовремено, успешно настављајући породичну традицију, он је од 1946. године водио београдски Хор ПТТ „Ђока Павловић“, са којим је 1948. године освојио трећу награду за дириговање на Савезном такмичењу омладинских хорова у дворани Коларчевог универзитета у Београду, а исте године је положио и пријемни испит на београдској Музичкој академији и био примљен у класу нашег познатог диригента и композитора Крешимира Барановића. Из преписа Пашћановог индекса са Музичке академије у Београду, бр. 1505/29, који се такође чува у Архиву београдског Народног позоришта, сазнајемо да је „уписан у дне 9. септембра 1948. као редован слушалац одељења за композицију и дириговање“ и да је „на крају треће године студија, школске 1950/1951. положио

Новосадским академским мушким хором и Академским певачким друштвом „Обилић“ из Београда. У Новом Саду био је и диригент Српског народног позоришта, директор Музичке школе „Исидор Бајић“ и један од оснивача Филхармоније, а у Београду је предавао у Музичкој школи „Станковић“. Његов композиторски рад посвећен је претежно хорској музици (*Балада о цару Самушћу*, *Три кола из „Горског вијенца“* и др). Успешно се бавио и питањима изградње и историје гудачких инструмената, посебно виолине, о чему је објавио неколико књига. За свој рад је више пута одликован.

годишње испите из *дириговања III (5), основа вокалне технике (5), клавира (5), инструментације II (3) и историје музике III (5)*“. Амбициозан, радан и одлучан да истовремено стиче диригентску праксу и изван Академије, до завршетка својих београдских музичких студија био је диригент Ансамбла народних игара и песама „Коло“ из Београда (1948–1951), београдског Хора ОКУД „Иво Лола Рибар“ (1951) и Опере и Филхармоније у Суботици (1951–1953), као и професор у суботичкој Средњој музичкој школи (1951–1953).

Када је дипломирао на београдској Музичкој академији, 1953. године, Борислав Пашћан је, по препоруци проф. Михаила Вукдраговића, у оквиру размене студената отишао у Беч на Академију за музику и сценску уметност код чувеног диригента Ханса Сваровског, код кога су тада заједно са њим студирали касније светски познати диригенти – Зубин Мехта, Клаудио Абадо, Рајнер Брок, Филип де Сусо, Јоакин де Силва Переира, Клод Кац и Берислав Клобучар. Као најбољи у класи, он је окончао бечке студије 1957. године диригујући на свом дипломском испиту оркестром Бечке филхармоније у сали Музикферајна у Бечу, док су Зубин Мехта и остале његове колеге полагали дипломски испит уз пратњу клавира. Тих година био је активан и у Београду, где је од 1953. до 1955. дириговао „Мамзел Нитуш“ Флоримона Ервеа, „Малу Флорами“ Ива Тијардовића и друге оперете у Хумористичком позоришту и 1955. водио Хор „Браћа Барух“, са којим је исте године гостовао у Аустрији (Беч), Израелу, Луксембургу, Белгији и Италији.

После завршених студија у Бечу, Пашћан је започео своју диригентску каријеру у Опери и Балету Народног позоришта у Београду 16. фебруара 1958. године, када је у кући код Споменика дириговао Вердијеву *Травијату*. Ова опера је била и његова прва премијерна обнова у београдској Опери, коју је припремао заједно са редитељком Ани Радошевић и у којој су на њеном премијерном извођењу, 30. априла 1960. године, први пут наступили млади тенор Звонимир Крнетић у улози Алфреда Жермона и Добрила Богошевић као Виолета Валери. Ту обнову сам запамтио, поред осталог, и због речи које је маестро Пашћан тада на једној од музичких проба упутио нама тек ангажованим члановима „младог“ или „помоћног“ оперског хора, да морамо да дамо све од себе да би припремили и извели то оперско ремек-дело најбоље што можемо, зато што представа, или бар неки њен део, трају у сећању гледалаца и после последњег спуштања завесе и њиховог изласка из позоришта. Овим речима он нам је истовремено појаснио и свој однос према стваралачком чину у уметности, који за њега никада није био рутинско обављање посла него један узбудљив

доживљај коме је служио с великом оданошћу срца и ума, настојећи да притом пренесе сопствени занос на извођаче на сцени и у оркестру, као и на публику, због чега се још увек сећам његових представа Росинијевог *Севилског берберина*, Вердијевог *Трубадура*, Пучинијеве *Тоске* и Моцартове *Фигарове женидбе*, али и припреме и премијерног извођења опере за децу *Јежева кућа* Златана Вауде у априлу 1974. године, када је од мене као тумача улоге Јежа, Гордане Јевтовић (Лисица), Слободана Станковића (Јазавац), Миомира Николића (Медвед) и других младих солиста тражио на свакој проби озбиљност и одговорност у приступу овој сјајној Ваудиној опери и њеној музичкој реализацији, водећи нас стрпљиво, студиозно и зналачки кроз сва вокална, интонативна и ритмичка искушења на која смо тада наилазили.

Као изванредан зналац музичко-сценског театра и сјајан аналитичар суштине оперског извођења, Борислав Пашћан је био неуморан трагалац у откривању нових и неочекиваних ритмичких нијанси и динамичких сенчења у оперској партитури, помоћу којих је успевао да оствари аутентичан и узбудљив оперски израз. Од 16. фебруара 1958. године, када је први пут стао за пулт у Народном позоришту у Београду и дириговао Вердијеву *Травијату*, до 19. јуна 1980. када се после своје последње представе, Вердијевог *Трубадура*, већ озбиљно болестан опростио од београдске публике, маестро Пашћан је дириговао у београдској Опери и Балету 28 оперских дела различитих стилова – *Травијата*, *Трубадур*, *Риголето*, *Аида*, *Бал под маскама*, *Дон Карлос* Ђузепеа Вердија, *Тоска*, *Боеми*, *Мадам Батерфлај* Ђакома Пучинија, *Севилски берберин*, *Италијанка у Алжиру* Ђоакина Росинија, *Дон Пасквале* Гаетана Доницетија, *Фигарова женидба* Волфганга Амадеуса Моцарта, *Фиделио* Лудвига ван Бетовена, *Кармен* Жоржа Бизеа, *Фауст* Шарла Гуноа, *Отмица Лукреције* Бенџамина Бритна, *Продана невеста* Беджиха Сметане, *Моцарт и Салијери* Николаја Римског-Корсакова, *Заљубљен у три наранџе* Сергеја Прокофјева, *Стефан Дечански* Енрика Јосифа, *Јежева кућа* Златана Вауде, *Алфабета*, *Власт* Ива Лотке-Калинског и друге, као и 18 балета – *Копелија* Лео Делиба, *Хуан од Царисе* Вернера Ека, *Чудесни мандарин* Беле Бартока, *Дон Кихот* Лудвига Минкуса, *Ромео и Јулија* Сергеја Прокофјева, *Жар птица* Игора Стравинског, *Ондина* Вернера Хенцеа, *Двобој Танкреда и Клоринде* Рафаела де Банфилда, *Бахус и Аријадна* Албера Русела, *Болеро* на музику Мориса Равела, *Голем* Франсис Барта и Ивоне Георги, *Петар Пан* Бруна Бјелинског *Птицо, не склапај крила* Енрика Јосифа, *Вибрације* Крешимира Фрибеца и друге, остваривши са београдским оперским и балетским ансамблом код куће и на гостовањима укупно 801 представу (21 премијера, 15 произвођења, 1 реприза, 12 преузимања представа, 12 обнова, 3 наступа

на БЕМУС-у, 2 премијере за Србију и 2 премијере за Музичку омладину Београда). Сигурно да би његов и овако веома богат репертоар оперских и балетских дела које је дириговао био много богатији и разноврснији да није преминуо у најбољим стваралачким годинама, 24. фебруара 1981, али и да је током својих првих десет година рада у Опери и Балету Народног позоришта у Београду могао чешће да диригује, а не да доказује и потврђује своје диригентско умеће и изванредно познавање оперске и балетске литературе на „Пашћановом фестивалу“, како је у шали говорио када је „ускакао“, понекад и више пута у току једног месеца, у представе одсутних диригента Оскара Данона, Богдана Бабића, Душана Миладиновића или Ангела Шурева.

У једном од његових ретких интервјуа („Политика“, 10. август 1969), Пашћан је рекао да је „дириговање најнеухватљивија уметност“. Да је ту „најнеухватљивију“ уметност ипак много пута „ухватио“ изводећи опере и балете са ансамблом београдске Опере, потврђује нам, поред осталих, и познати европски музички критичар Анри Жатон, који је написао да је успеху Опере и Балета Народног позоришта из Београда на гостовању у Лозани, 1973. године, „веома допринео и одлични диригент Борислав Пашћан, сјајно водећи солисте, хор и оркестар београдске Опере и одржавајући потпуну усклађеност оркестра и сцене“ (Анри Жатон, *Заљубљен у три наранџе* Прокофјева, *Tribune de Lausanne – le matine*, Лозана, 24. мај 1973), као и ових пет критика објављених у београдским новинама шездесетих и седамдесетих година прошлог века:

„Диригент Борислав Пашћан, музичар учвршћених и продубљених уметничких концепција, утиснуо је целом музичком току печат стилске аутентичности и полетног замаха. Водећи оркестар и сцену гипким и лаким гестом, постизао је лепе динамичке рељефе и, нарочито у финалима, незадрживи росинијевски брио“ (С./тана/ Ђ./урић/-К./лајн/, *Севилски берберин* са новим тумачима, „Политика“, Београд, 22. јун 1966).

„Понекад одступајући од уобичајених темпа, Борислав Пашћан је постигао свежину и рељефност музичког израза и откривао нове квалитете музике и нове извођачке могућности. Извукавши понеке скривене лепоте партитуре, боје и финесе оркестрације, он је оркестру давао примерену, одговарајућу улогу: веома дискретну када је била у питању обична пратња, активно драматичну када је требало потцртати збивања на сцени“ (Стана Ђурић-Клајн, „Трубадур“ у новом руху, „Политика“, Београд, 6. јул 1967).

„Борислав Пашћан својом брижљивом интерпретацијом партитуре опере *Отмица Лукреције* успевао је скоро увек да истакне њему добро

познате одлике Бритнове музике, фразирао је логично течну мелодију и диференцирао камерни звук и улогу сваког инструмента“ (Миховил Логар, *Нова камерна сцена*, Борба, Београд, 13. фебруар 1972).

„Од ’нових’ у овој представи био је и Борислав Пашћан. Одмах да кажемо, у последње време ретко кад је оркестар тако добро звучао! То натучено густо, оркестарско ткање, које баш због тога зна бити и тромо и тупо, под руком Пашћана добило је ону прозрачност, ону строгост, ону лепоту којом се ова Вердијева партитура само пред зналцима открива. Отуда је било право задовољство слушати тај препорођени оркестар, јер смо за све време осећали једну сигурност, једну чврсту концепцију, једно хтење које је колико импоновало толико и радовало. Стога са задовољством бележимо овај несумњив и значајан успех Борислава Пашћана“ (Слободан Турлаков, *Обнова „Дон Карлоса“*, Књижевне новине, Београд, 16. мај 1975).

„Са Бориславом Пашћаном за диригентским пултом и плејадом младих певача у главним улогама, ’Боџи’ су, осетно лишени баласта традиционалне рутине, зазвучали са сцене и из оркестра свеже и ново. Пашћан је с импонирајућом доследношћу настојао да се приближи што аутентичнијем стилу Пучинијевог тонског казивања, ослобођеног у границама могућног, рутински освешталих образаца. Треба одмах рећи да је у многочему и успео... Под темпераментном руком Борислава Пашћана оркестар је егзактношћу обављеног посла у свим релацијама његове сложене ангажованости био на висини која служи на част и њему и диригенту“ (Михаило Вукдраговић, *Напуштање традиције*, Политика Експрес, Београд, 14. децембар 1976).

Те две деценије, тачније од 1958. до 1981. године, маестро Пашћан је и концертно наступао у земљи и иностранству са аматерским хорovima и камерним или симфонијским оркестрима. Тако је 1959. са Ансамблом народних игара и песама „Коло“ из Београда гостовао у Бечу и шест месеци у Тунису, Јапану, Аустралији, Индонезији, Индији, Уједињеној Арапској Републици и Мароку, од 1957. до 1973. имао је једанаест концерата са Београдском филхармонијом, а од 1961. до 1963. поново је водио београдски хор ОКУД „Иво Лола Рибар“, са којим је тада први пут у Београду извео *Пролећну симфонију* Бенцамина Бритна. Нека остане забележено и да је између 1966. и 1970. за РТВ Београд реализовао трајне студијске снимке опере *Сељаци* Петра Коњовића и низа оперских арија и дуета из Моцартових опера *Фигарова женидба* и *Дон Жуан*, Росинијевог *Севилског бербера* и Вердијевог *Трубадура*, *Травијате*, *Бала под маскама* и *Аиде* са солистима Опере Народног позоришта из Београда, као и да је 1972. године са Загребачком филхармонијом снимио Концертну увертуру *Косово*

Даворина Јенка, Другу симфонију Светомира Настасијевића и Симфонију бр. 4 у д-молу, оп. 120 Роберта Шумана.

Музички писац и педагог

Ерудита и свестрано образован музичар, Борислав Пашћан је до краја живота остао невероватно вредан, радан и упоран да стекне што више знања, због чега је увек, ако не у торби онда у руци, носио партитуре опера, балета, симфонија, тек написане текстове о музици које је годинама објављивао у „Политици“, „Књижевним новинама“, „Про музици“, „Звуку“ и на Радио Београду, као и предавања која је 1977. године држао студентима Академије уметности у Новом Саду. Чак и када је био веома болестан, није се одвајао од партитура Вагнерових опера иако је знао да их никада и нигде неће дириговати, нити је одустајао од педагошког рада и концертних наступа са оркестром Млади филхармоничари Београда, који је основао 1978. године са амбицијом да кроз практично образовање студената и ученика београдских музичких школа у непосредном увежбавању за пултом свирача у овом оркестру створи и подари Београду преко потребан подмладак оркестарских музичара.

Педагошким радом Пашћан је почео да се бави још 1951. године као професор Средње музичке школе у Суботици (1951–1953), да би му се вратио после две деценије, 1972, када су његова предавања о начину и техници дириговања и интерпретацији најширег дијапазона уметничке музике у оквиру серијала *Пролегомена за једну теорију дириговања* на Трећем програму Радио Београда одушевила и подстакла Миодрага Лазарова, Милимира Драшковића, Милоша Раичковића, Александра Дамјановића, Владимира Тошића и Мишу Савића, студенте композиције и дириговања на Музичкој академији у Београду, да се као група под називом Опус 4 договоре са маестром Пашћаном да им те године одржи семинар о дириговању у београдском Студентском културном центру. Он је и следеће године, 1973, одржао такав семинар поменути студентима и њиховим колегама Павлу Медаковићу и Душану Тодоровићу, али овога пута у „Академији 221“, односно у чувеној соби 221 у старој згради Народног позоришта у Београду, у којој су они радили вежбе мануелне технике уз пратњу клавира и сатима слушали одабрана музичка дела о којима је затим њихов ментор зналачки говорио и до најситнијих детаља их анализирао. Семинари у „Академији 221“, а повремено и у Дому омладине у Београду, одржавани су све до 1977. године, када су седам тадашњих „Пашћанових студената“ постали први чланови оркестра који је 17. јануара 1978. са скоро тридесет

чланова први пут наступио у Дому омладине у Београду под именом Млади филхармоничари Београда. Оснивач и диригент овог оркестра био је Борислав Пашћан, асистенти диригента – Владимир Милић (до Пашћанове смрти) и Милош Раичковић (повремено), педагог за дуваче – Маријан Болфан, соло фаготиста Београдске филхармоније и професор на ФМУ у Београду, педагог за гудаче – Алемко Белоти, концертмајстор београдске Опере и професор на ФМУ у Београду, и чланови – студенти ФМУ у Београду и ученици завршних разреда београдских средњих музичких школа који су желели да допуне школско знање у свирању симфонијске оркестарске музике са професионалним диригентом, али и под диригентском палицом Миодрага Лазарова, Владимира Милића, Милоша Раичковића и других студената дириговања.

После трећег концерта Младих филхармоничара Београда у Уметничком павиљону „Цвијета Зузорић“ у Београду, 29. јуна 1978. године, музички критичар Слободан Турлаков написао је у „Борби“ да се „показало, као и толико пута, да прави рад, удружен са умећем и истрајношћу, не познаје препреке. Одиста, диригент Борислав Пашћан створио је оно што ником другом није успело – симфонијски оркестар младих, који – против свих „правила“ и „поступности“ – већ у првој години свог постојања свира Брамса, Бетовена и Моцартову *Јупитер симфонију!*, због чега му честитамо на програмској смелости и постигнутом успеху“ (Сл./ободан/Т./турлаков/, *Музика је њихова љубав*, Борба, Београд, 3. јул 1978).

Рад са оркестром Млади филхармоничари Београда представљао је, како је једном приликом рекла мр Даница Томковић, „куну педагошког, стваралачког и занатског рада са младима Борислава Пашћана“, који је за само три године успео да са овим оркестром одржи четрдесет девет концерата у некадашњој Југославији и иностранству и да одушеви публику у Београду, Загребу, Марибору, Ансију, Женеви и два пута у Бечу, као и на концертима одржаним на радним летовањима чланова оркестра у Трпњу на Пељешцу, Тијесном, Гозд Мартуљку или у Трибуњу, 1978. године, када су, како ми је недавно испричао Владимир Милић, професор дириговања и оркестра на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, у публици били композитори Иво Тијардовић и Борис Папандопуло, једна од најистакнутијих југословенских вокалних уметница тога времена Љиљана Молнар Талајић и неколико познатих солиста загребачке Опере. Јавно снимање концерта у Бечу за ОРФ (Аустријска радиодифузија), 14. јула 1980, уједно је био и последњи Пашћанов наступ са Младим филхармоничарима Београда, који ће од 1981. до наших дана наступати у земљи и иностранству под именом Филхармонија младих „Борислав Пашћан“.

Народно позориште у Београду доказало је 15. фебруара 2011. и 9. јуна 2024. године да не заборавља своје великане, организујући у Музеју Народног позоришта „Сећања“ посвећена маестру Бориславу Пашћану поводом три деценије од смрти и сто година од његовог рођења. Те 2011. године, у присуству Јосипе Пепе Пашћан, наше познате сликарке и супруге Борислава Пашћана, присутнима је о Пашћановом животном и уметничком путу, надахнуто и с много емоција, говорила мр Даница Томковић, његова блиска сарадница и дугогодишња директорка Филхармоније младих „Борислав Пашћан“. Тринаест година касније, 2024, о овом мајстору диригентске палице и педагогу за памћење, с поштовањем и захвалношћу казивали су своја сећања његови некадашњи студенти, данас диригенти и композитори Милош Раичковић, Владимир Милић, Александар Дамњановић, Павле Медаковић и Владимир Тошић, као и професор Владимир Јовановић, некадашњи солиста београдске Опере, и Ђорђе Павловић, диригент Опере и Балета Народног позоришта у Београду и Филхармоније младих „Борислав Пашћан“, који су се сложили да је, због свега што је урадио и начина на који је то радио, била привилегија што смо имали маестра Борислава Пашћана!

Владимир Јовановић

Владимир Йованович

СТО ЛЕТ СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ БОРИСЛАВА ПАШЧАНА

Очерк посвящен памяти Борислава Пашчана (1924–1981), выдающегося сербского дирижера, внесшего существенный вклад в богатую жизнь Белградской оперы XX века. Он учился дирижерству в Белграде и Вене и бóльшую часть своей жизни проработал дирижером Оперы и балета Народного театра в Белграде. Выделяется его огромная дирижерская энергия, проявлявшаяся в самых требовательных оперных спектаклях. Подчеркивается, что он был «необычайным знатоком музыкально-сценического театра», «стилистически аутентичным». Кроме того, он был музыкальным писателем и педагогом. Он выказывал незаурядный педагогический талант в работе с молодыми коллегами, которых привлекал своим энтузиазмом и знаниями. Из его деятельности в этой сфере произошли «юные филармонисты», которые посвоему ознаменовали музыкальную жизнь Белграда и Сербии не только при жизни Б. Пашчана, но и задолго после его кончины.